

anderledes selvstændighed og modenhed, og særlig efter at han var blevet konfronteret med sin egen død, måtte en sådan slutning synes ham for enkel og for nem.

Noter

1. *Illustreret dansk Litteraturhistorie IV* (1925), 212.
2. *Dansk Litteratur Historie 3* (1966), 70; 72.
3. *Exempler* (1975), 152-9.
4. *Dansk litteraturhistorie 6* (1985), 257.
5. *Danmarks Digtere* (1925), 369.
6. op.cit. 70.
7. 'Handlingsstruktur', 303-12.

Hans Kuhn

Vedel, Ibsen og Henrik Pontoppidan med 6 breve fra Pontoppidan til Vedel

Forkundskaber 1: Vedel-Ibsen

Næst efter Georg Brandes var den unge Valdemar Vedel den betydeligste danske Ibsenkritiker i slutningen af det 19. århundrede. Vedel tilegnede sig Ibsen med stærkt engagement – »Ingen har øvet dybere Virkning paa min aandelige Udvikling«, tilstod han i et rejsebrev fra München, hvor han opsøgte mesteren i 1890 (*Fra Italien*, 1892, s. 26). Ibsen var med til at forme den unge mands forestilling om både teaterets kunst og digtningens tumlen med slægtens store livsspørgsmål, om digtningens sammenhæng med livet og dens psykologiske status som mere end realisme. Men samtidig var Ibsen en af dem som Vedel opøvede sin kritiske dygtighed på: Vedel var ikke talerør for Ibsen, men med al beundring en skarpsynet kritiker over for forfatterskabet, en der vidste at analysere og karakterisere den store nordmands værk.

Som Ibsenkritiker var han trådt an med en fødselsdagsartikel til Ibsens 60 års dag i tidsskriftet *Ny Jord* i 1888: »Om Henrik Ibsens digteriske Manddomsgerning«. Det er en af de mest koncise karakteristikker af dramadigteren i hans realistiske og begyndende postrealistiske periode. Senere fulgte i tidsskriftet *Tilskueren* indgående kritiske modtagelser af *Bygmester Solness* (januarheftet 1893), *John Gabriel Borkman* (februarheftet 1897), sidenhen også af *Når vi døde vågner* (januarheftet 1900). I samme årrække anmeldte han flere teateropførelser af Ibsen, i *Illustreret Tidende*. I *Tilskuere*s majhefte 1898 står Høffdings og Vedels taler for Ibsen i Studentersamfundet i København 2. april 1898, altså til mesterens 70 års dag eller rettere hans påfølgende hyldestrejse til København. Den sidste halvdel af Vedels tale er et personligt vidnesbyrd om Ibsens betydning for de unge. Den første halvdel af talen resumerer i nogle få hovedtræk faserne i Ibsens forfatterskab. Dem havde Vedel netop skrevet me-

get udførligt om med særligt henblik på epokerne i den danske Ibsenreception. Hans 60 sider lange afhandling »Henrik Ibsen og Danmark« blev trykt i det Ibsenfestskrift 1898 som udgaves af det norske Samtiden. Senere er afhandlingen – bemærkelsesværdigt uændret – optrykt i Vedels artikelsamling *Firserne førere* (1923). Vedels indsats som kritiker og litteraturhistoriker var kendt og værdsat i Norge, bl.a. af tidsskriftet *Samtidens* redaktør Gerhard Gran, der må have bestilt bidraget sidst i året 1897. I Grans breve til Vedel ses kun at artiklen med tak er modtaget og er passeret gennem flere korrekturer den 6. marts 1898; festskriftet skulle vel være ude til fødselsdagen 20. marts. Men opdraget må have foreligget før nytår.

Her kommer Henrik Pontoppidan med ind i billedet.

Vedel havde den idé at belyse Ibsens (ændrede? svundne?) betydning for den nyere og nyeste danske litteratur ved at lave en privat enquete hos tre passende forskellige og betydelige af dens navne. Han skrev altså, ved nytår 1898, til tre forfattere han som kritiker mente at have et klart indtryk af. Det var Henrik Pontoppidan, Viggo Stuckenberg og Karl Larsen. De svarede alle tre. Af Vedels forespørgselsbreve synes kun det til Viggo Stuckenberg bevaret (ligesom de øvrige citerede breve her på Det kgl. Bibliotek i København); men man tør tro at Pontoppidan er blevet spurgt efter nogenlunde de samme retningslinjer. Vi vil derfor hidsætte Vedels brev til Stuckenberg som givende en rimelig forestilling om hvad Vedel har bedt også Pontoppidan om. Man ser bl.a. at Vedel har stillet evt. citering af svarbrevet – uden angivelse af ophavsmanden – i udsigt. Hvis Pontoppidan har forstået sagen sådan, er den meget sikre og vistnok meget forbeholdne formulering af hans svar særlig let forståelig. Men her først Vedels forespørgselsbrev som det blev skrevet til Stuckenberg:

Nøjsomhedsvej 17
31/XII 97

Kære Hr. Stuckenberg!

Jeg skal til et Jubilæumskrift for Ibsen skrive en Artikel om hans Forhold til dansk Aandsliv. Til Støtte for en saadan vilde det være gavnligt for mig at have nogle oprigtige og autentiske Udtalelser af udpræget danske og repræsentative Forfattere. Foruden til Dem skriver jeg til Pontoppidan og K. Larsen, det maa være tre passende Gradmaalere for den yngre Digterverden. Det, jeg gerne vilde bede Dem om – hvis De vil gøre mig denne Tjeneste –, er at skrive mig et Par Ord om, hvad der støder og hvad der tiltrækker Dem hos Ibsen, og hvad Virkning hans Værk har øvet paa Dem. Det skulde helst være saa – om jeg saa maa sige – lyriske, saftige Udtalelser som mulig, der saa personligt og kraftigt som mulig kunde karakterisere Aands- og Naturelforskellen mellem Dem og ham. Det skal slet ikke være Jubilæumskomplimenter, og jeg vilde slet ikke lade Udtalelserne citeres direkte [,] saa de stod for deres Regning, men blot gengive dem som, hvad jeg vidste eller troede at vide udtrykte Deres Hjerstens mening om ham.

Glædeligt Nytaar og Venlige Hilsener!

Deres hengivne
Vald. Vedel

Forkundskaber 2: Vedel-Pontoppidan

Vedel kendte Pontoppidans bøger – eller i hvert fald en del af dem, med de tre bind der udgør *Det forjættede Land* som tyngdepunktet – inden han henvendte sig til Pontoppidan. Han havde nemlig skrevet om dem om kritiker, dels herhjemme i Tilskueren, dels i Nyt Tidsskrift i Kristiania. Hvis Pontoppidan har kendt disse anmeldelser, hvad der i hvert fald for Tilskuer-artiklernes vedkommende er særdeles sandsynligt, er et beredskab af stærk irritation hos romanforfatteren i berøringen med Vedel forståeligt.

Som kritiker havde Vedel et skævt forhold til Pontoppidan.* I hvert fald for en eftertidslæser virker Vedels artikler som om han havde et horn i siden på Pontoppidan og ikke rigtig værdsatte ham, selv om han også har anerkendende ord om ham. Nu er Vedel *aldrig* nogen helt betingelsesløs omfavner – heller ikke af Ibsen; Vedels ven og beundrer Vilhelm Andersen har bevidnet at det altid gjorde lidt ondt når man blev rost af Vedel. Som kritiker havde Vedel en noget tvetydig måde at blande surt med sødt på. Derved kunne man for så vidt have troet at han ville være særlig tiltrukket af den for sin tvetydighed senere så berømte romanforfatter. Men dette var ikke tilfældet. Faktisk er her vist en af de ret få konstellationer hvor Vedel, trods sit ønske om kritisk liberalisme, er hæmmet af egne fordomme:

For det første var han et storbymenneske, der åbenbart havde vanskeligt ved at tage Pontoppidans landlige subjekter helt så alvorligt som det moderne livs konflikter i mere bymæssigt sjæleliv. For det andet havde Vedel en uvilje mod den naturalisme der forekom ham at savne tyngde, alvor, livsdeltagelse; han ærtede *de* naturalistiske forfattere han anså for at være fikse efterlignere og ironikere i modsætning til de store gamle; Ibsen, Zola, Jacobsen var de store gamle – Kielland blandt de mellemgamle og nu Pontoppidan blandt de yngre var efter hans fornemmelse og vel hans fordom for lethåndede. At Pontoppidan var en meget sikker fortæller, kan Vedel naturligvis se og anerkende; men det forekom Vedel at være kombineret med en mindre interessant persontegning og med en »nem« personvurdering; det er til dels et tidstypisk spørgsmål om fortællersynsvinkel – Pontoppidan er Vedel for autoritativ – men det er også noget andet. I sin oversigtsartikel »Literært liv i Danmark 1892« i det norske Nyt Tidsskrift (1892-93, især s. 331) ender han med at sige om Pontoppidan at »personligheden er hverken stor eller rigtig vederhæftig«; det er jo hårde ord (af en usikker sprogbruger, Vedel snublede undertiden over ord med »veder-« p.gr.a. sit svenske modersmål) og navnlig det sidste nærmest krænkende, men de tilkendegiver at Vedels psykologiske målestok ikke gik godt med Pontoppidans figurer. Og – mærkeligt nok for dialektikeren Vedel – heller ikke med Pontoppidans *ironi*. Nogle af svingningerne i Vedels Pontoppidan-kritikker og noget af Vedels mest udtalte irritation er foranlediget netop af romanforfatterens evne til at skifte sympati og at dementere. Pontoppidan var på den ene side for nem, på den anden side for filuragtig og for negativ: Vedel kunne ikke rigtig greje ham. Hvilket vist nok heller ikke altid er så let – man betænke fx digereens vurderinger af det kødelige: er han antipuritaner eller puritaner? Og selv om Vedel ikke havde haft sine fordomme, bør det erindres at han kun kendte den første halvdel af forfatterskabet og ytrede sig på stående fod om førsteversionen af nogle af den produktive digters bøger i 1890'erne.

Men det er forståeligt om Pontoppidan måtte nære ret irritable følelser over for denne kritiker. Disse følelser vil vi især se springe frem i anledning af et par Ibsen-associationer hos Vedel; men Pontoppidans reaktionsberedskab var sikkert ansændt af mere end dette.

Af Pontoppidans i alt 6 bevarede breve til Vedel har de tre første berøring med dennes Ibsenaftandling i festskriftet 1898. Pontoppidans ganske kølige udtalelse om Ibsen i det første brev kan overraske dem der synes at Pontoppidan med hans store tragiske dilemmaer og magtkampe egentlig er vor litteraturs nærmeste analogi til Ibsen – *Det forjættede Land* er hans *Brand*, og *Lykke-Per* hans *Peer Gynt*.

De tre sidste breve modtager Vedel i sin egenskab af Tilskuerens redaktør, hvad han var 1901-07. Det ene af dem er også oplivet af en god irritation, dvs. man kan også her i hans vittige sarkasme se digteren forsvare sit territorium. De to andre breve til Tilskuer-redaktøren er mere trivielle, men bærer dog bl.a. vidnesbyrd om tilværelsen som såkaldt fri forfatter i Danmark; der rummes også et glimt af Pontoppidans politiske ståsted.

Vi gengiver nu de seks breve sammen med punktcommentarer. Nogle vurderinger de to herrer andetsteds har udtalt om hinanden, formodentlig ikke uden indflydelse af de irritationer korrespondancen røber og vel videre gav anledning til, vil vi samle op bagefter.

3 Jan 98

Bakkegårds Allé 6

Hr. Dr. Vald. Vedel.

Jeg har først i Aften modtaget Deres Brev, der virkelig sætter mig i Forlegenhed. Jeg føler mig ganske ude af Stand til nogenlunde fornuftigt at gøre Rede for min Opfattelse af Ibsens Digting og den Indflydelse, den har haft på mig. Rimeligvis véd jeg endda slet ikke selv, hvorledes og i hvad Omfang den i Årenes Løb har påvirket mit Syn på Livet og Menneskene. Der har jo ligget »Ibsen« i al den Luft, vi i de sidste tyve År har indåndet både i det hjemlige og i Udlandets Åndsliv, så det er ikke let at kontrollere, ad hvor mange Veje man er bleven inficeret.

Om det Indtryk, Ibsens første Bøger gjorde på mig, erindrer jeg intet. I det hele mindes jeg ikke under selve Læsningen af noget Ibsensk Værk at have følt netop nye Himle – eller nye Afgrunde – åbne sig for mig; men det vilde sikkert være ganske urigtigt, om jeg deraf sluttede, at jeg ikke vilde have været synderlig anderledes, end jeg nu er, dersom jeg aldrig havde læst en Bog af Ibsen. Ibsens Bøger virker, synes det mig – så blændende de i mange Henseender end er – ikke netop som Lyn men ejer med deres Livsvisdom en egen stille Trolddomsmagt, der først lidt efter lidt tager Sindet fangen. Den omfattende Diskussion, hver enkelt af dem har rejst – og endnu til Stadighed fremkalder – har vel også bidraget til at give dem en endnu større Betydning, end man oprindeligt havde tiltroet dem.

Således er det i hvert Fald regelmæssigt gået mig. Straks, under Læsningen af hans Bøger, har der altid været »noget, der vendte sig inden i mig«. Jeg troer,

at hans Digtninge har været mig for u-jordiske, særlig i Betragtning af, at de dog ikke behandlede overjordiske Ting. Ibsen er jo nok bleven Realist men man mærker tydeligt, at han begyndte sin Digterflugt i Højderens tynde Luft. Der er, synes mig, noget bastardagtig over mange af hans Skikkelser. Hans kvindelige Gæs får Ørnevinger på (Nora), hans mandlige Får rejser pludselig en Løvcemanke (Rosmersholm). Desuden er hans Emner jo – som oftere fremdraget – ikke altid videre dramatiske. Han har måttet vride og vende dem på Dramaets Prokrustes Seng (der hos ham mange Steder tilmed knirker fælt) og ofte vanskabt dem på det slemmeste. – Og dog! Efter kort Tids Forløb glemmer jeg alle sådanne Ting, der under Læsningen har stødt, ja fornærmet mig; og lidt efter lidt vokser Dramaets Skikkelser ligesom lutrede op for min Erindring; hvad der i dets Bygning syntes mig vrangt og vredent, retter sig ud, og jeg ser dets lille Verden for mig i dens Sammenhæng, omfatter og gennemtrænger den med et eneste Blik, således som jeg indbilder mig, at Ibsen i sine inspirerede Øjeblikke selv har set den. Dette er, synes mig, det særegne Trylleri ved Ibsens senere Digtning, at han ligesom delagtiggør sin Læser i den Undfangsens Glæde, han selv må have følt, da Værket opstod i hans Tanke. Naturligvis beror dette på et Selvbedrag. Møn hvad er Poesi andet?

Et Ibsensk Skuespil bevares derfor altid i min Erindring som en Helhed, aldrig (hvad der ellers i Almindelighed er Tilfældet) stykkevis, en enkelt Scene, nogle enkelte Figurer, o.s.v. Jeg troer ikke, jeg har læst mange af dem mere end én Gang; og dog står de – ikke i Detailler men i Omrids – hver for sig ganske levende for mig. Det er denne hans Værkers Helstøbthed, jeg navnlig beundrer. I Sammenligning hermed synes næsten al anden moderne Digtning mig løst sammenflettet Stykværk (særlig flyder jo den danske Poesi mere og mere ud i lyrisk Journalistik).

Hvilken Indflydelse Ibsen har haft på mig som Menneske, ser jeg mig altså ikke i Stand til at udrede. Derimod ved jeg bestemt, at hans kunstneriske Mesterskab, hans enestående Evne til billedligt at udtrykke, hvad der rører sig i ham, har virket i høj Grad ansporende og æggende på mig, skønt jeg jo arbejder i en Digtart, der ikke er hans.

Ja, dette er, hvad jeg i Hast véd at sige. Jeg beder Dem at tage tiltakke med disse næppe videre oplysende Linjer.

Deres ærbødige
H. Pontoppidan

Vedel har i sin afhandling ikke citeret, men han har vist nok mærket sig nogle af de kraftige forbehold Pontoppidan tager over for Ibsens »Bøger« (det er symptomatisk at Pontoppidan ikke refererer til dem som opførte skuespil). Det gælder både følelsen af det delvis urealistiske og af det undertiden noget hårdhændede dramaturgiske færegreb på stoffet. Men det var et par mere eller mindre henkastede bemærkninger om to Pontoppidanske romanfigurer i følget af typerne Dr. Relling og Hjalmar Ekdal (i *Vildanden*) i Vedels afhandling Pontoppidan bed mærke i og reagerede imod i det flg. brev.

23/9 98

Bakkegårdsallé 6.

Hr. Dr. V. Vedel!

Jeg er først i disse Dage kommen hjem fra Sommerrejser og har derfor ikke før nu fundet Lejlighed til helt at gennemlæse Deres Bog om Ibsen, for hvilken jeg hermed sender Dem min Tak. Det vilde kun være halv Sandhed, dersom jeg skrev, at den i et og alt havde tilfredsstillet mig, – men Grundene hertil skal jeg lade uomtalt og er Dem sikkert også ganske ligegyldige.

Dog, da De ved Omtalen af et Par af mine egne Bøger udtrykkeligt anmoder om min Tilladelse til at have den Opfattelse af dem, som De har fremsat, skal jeg – samtidig med højtideligen at meddele Dem den omspurgte Tilladelse for Tid og Evighed – ikke lægge Skjul på, at jeg anser den for aldeles forkert og de anvendte Udtryk for ganske vildledende. Jeg tilføjer ikke dette for på nogen Måde at ville hævde for mig den fulde Ejendomsret til de Skikkelser i »Den gamle Adam« og »Det forjættede Land«, for hvilke De mener at have fundet bestemte Forbilleder i Ibsens Digtning. Den Art Ejendomsret giver jeg gerne Afkald på. Allerhelst tog jeg endog alle mine Figurer direkte fra Literaturen i Lighed med de gamle Maler-Mestere, der ikke alene stadig benyttede de samme Motiver men gentog (eller rettere optog) efter hinanden den hele Opstilling lige til Figurerens Bevægelser og Udtryk for med hele deres Energi at kunne kaste sig over det enkelte, nye Træk, der afslørede deres Ejendommelighed. Men det er mig umuligt at forstå, hvad den kynisk-materialistiske Dr. Relling kan have mere end netop Dokortittlen tilfælles med Dr. Levin, denne bedragne Ægtemand, der i Angst for den gamle Adams Magt har søgt sin Tilflugt til Filosofien, til den blotte Tanketilværelse, gjort sig til Discipel af Epiktet og i hans Ånd priser »det Sjælens stille Planteliv, hvorunder Menneskeånden opfylder sin Bestemmelse og når sit Endemål: Klarhed og Fred.«

Endvidere: hvorledes »Det forjættede Lands« Emanuel, der godtroende men højsindet ofrer alt indtil sit inderste Selv for det, han anser for sit Kald, hvorledes denne helt igennem tragiske Skikkelse kan minde en forstandig, end-sige intelligent Læser om den egoistiske, helt igennem småtskarne, tragikomiske Nar Hjalmar Ekdal, – det er også af den Slags Gåder, som en nærsynet Kritik bestandig giver Forfatterne at løse.

Jeg håber nu, De ikke vil opfatte dette som et Forsvar for mig selv men for mine Figurer, som bestandig lever for mig, og som jeg gerne vil beskytte. I fem År har jeg daglig samlevet med Emanuel og lært at holde af ham, og jeg ser ham derfor nødig anbragt i slet Selskab. Og hvad Dr. Levin angår, så er han en temmelig tro Kopi af en af mine gode Venner, hvem man da også ved Bogens Fremkomst straks udpegede som Model; – og jeg kan forsikre Dem, aldrig har et Menneske mindet mindre om Dr. Relling.

Med en fornyet Tak, fordi De så venligt har tilsendt mig Deres Bog, forbliver jeg

Deres ærbødige
H. Pontoppidan

Dette gnistrende brev er refereret og i vid udstrækning citeret i Elias Bredsdorff: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes* (1964), bd. II, s. 128 f. Pontoppi-

dan har vist nok misforstået Vedels opfattelse af litterær påvirkning i almindelighed; den ironiske bemærkning om »de gamle Maler-Mestere« svarer ikke til det perspektiv hvori Vedel søgte spor af Ibsens åndsmagt. De passager i Vedels afhandling Pontoppidan især har taget anstød af, er flg.:

[Hjalmar Ekdal i *Vildanden*:] »han dukker – uden forfatterens tilladelse – frem mellem linierne mangan gang, når Edv. Brandes' eller P. Nansens eller Carl Ewalds personer skal tale rigtig godt og kønt, stilfærdigt, inderligt og fint, og han dukker, – med forfatterens tilladelse – mere og mere frem bag Pontoppidans Emanuel, jo længer man læser frem i »*Det forjættede land*« [.] Hj. Ekdal gør stadig tjeneste som en afviser, der til alle tider kan trænges til for vor noget sentimentalt anlagte folkenatur.« (1898, s. 101).

[Dr. Relling i *Vildanden*:] »Han skimtes i dr. Levin – i *Den gamle Adam* af Pontoppidan – han, der går og tager løftelsen fra lyrikeren. Ja, der er gået noget af dr. Relling i alle os yngre.« (1898, s. 100).

For hentydningen til Epiktet og citatet om »det stille Sjælens Planteliv...«: jf. *Den gamle Adam* (1894), s. 147.

Pontoppidans udtalelse om »denne helt igennem tragiske Skikkelse«: Interessant i hele brevet er måske det stærke defensorat for Emanuel Hansted, hovedpersonen i *Det forjættede Land*, idealisten eller fantasien. Om ham er der jo fældet pejorative domme af andre end Vedel (og Pater Rüdeshaimer i romanen selv).

Hvor troværdig Pontoppidans karakteristik af Emanuel i brevet her er, skal kommentator ikke afgøre, men den indeholder sikkert en almindelig digterpsykologisk erfaring: »I fem År har jeg daglig samlevet med Emanuel og lært [!] at holde af ham...«

Modellen for Dr. Levin er iflg. Elias Bredsdorff Edvard Brandes.

Vedel har i et – formentlig tabt – brev kommenteret Pontoppidans besværlinger. I en lille replik fastholder romanforfatteren substansen af hvad han har sagt, men synes dog at ville anslå en mindre voldsom tone.

27/9 98

Bakkegårdsallé 6

Hr. Dr. phil. Vedel!

I Håbet om, at jeg tør tage Deres Brev idag som et Vidnesbyrd om, at De ikke har taget min Antikritik fornærmelig op, takker jeg Dem derfor, og skal blot tillade mig endnu en Gang at betone, at jeg langtfra har ønsket at bortforklare, endsige benægte min Påvirkning fra Ibsen men kun villet hævde, at Deres Påvisning af den i de to nævnte Tilfælde efter min Anskuelse var vildledende, idet Læsere af Deres Afhandling absolut måtte få en vrang Opfattelse af de af mig skildrede Personer.

Jeg forbliver
Ders ærbødige
H. Pontoppidan

I 1903 forsøgte Vedel som Tilskuerens redaktør at få en artikelserie tilvejebragt hvori skiftende danske forfattere fortalte om deres arbejde, dets baggrunde

m.v. Serien blev virkeliggjort med meget interessante bidrag (i 1904-årgangen) af Karl Larsen, Vald. Rørdam, Johs. Jørgensen og Jakob Knudsen. Men Vedel havde tænkt sig at flere – og ældre – skulle medvirke, og havde ærgret sig over afslag fra Herman Bang, Karl Gjellerup, Erik Skram og Henrik Pontoppidan. Den sidstes afslag er det flg. brev. I hvilke vendinger Vedel har skrevet sin opfordring til Pontoppidan vides ikke, da hans henvendelse formodentlig er gået tabt. Sandsynligvis har han skrevet noget i retning af den præsentation som han gav serien ved dens første trykte bidrag i januarheftet af Tilskueren 1904:

»I en Række Artikler, der hermed paabegyndes, vil efter Redaktionens Opfordring flere af vore betydeligste Forfattere – af Aldersholdene fra midt i firserne indtil nu – fortælle et og andet om deres Forfatterskabs ydre og indre Vilkaar, om hvorledes den digteriske Evne er vokset frem i dem, har brudt igennem over for Offentligheden, hvorledes deres Produktion bliver til og hvorledes de selv ser paa den og dens Udvikling. Under skiftende Overskrifter og med højest forskelligartet Indhold vil Artiklerne bringe Bidrag til vort litterære Livs indre Historic og belyse det meget omdebatterede Forhold mellem Liv og Kunst fra de forskelligste Sider, men stedse holde sig fjernt baade fra tom Selv-Tilskuestillen og fra litterær Kulissesladder.

Red.«

Op hermed Pontoppidans humørfyldte nejtak:

16de Juni 1903

Hillerød

Hr. Dr. phil. V. Vedel!

Jeg har overvejet Deres Forslag, og det gør mig ondt at måtte meddele Dem, at jeg ikke tror mig i Stand til at gøre noget ud af den stillede Opgave. Til at behandle Spørgsmålet i sin Almindelighed kræves der et større videnskabeligt Apparat, end jeg kan håndtere, og hvad den mere personlige eller helt private Side af Sagen angår, så har jeg slet ingen Lyst til at komme ind på den. Jeg har lidt vanskeligt ved at forstå, at en Forfatter uden tvingende Grunde kan få sig til at udlevere sine digteriske Genitalia til Beskuelse, og det forekommer mig, at en Revy af den påtænkte Art let vil komme til at minde om en ejendommelig Slags intime Parader eller Vivisektioner, som jeg erindrer fra min Soldatetid; de kaldtes i Dagsbefalingen »Presentation for Lægen« men havde blandt Jensenne et mere folkeligt Navn.

Jeg er Dem iøvrigt taknemlig, fordi De vilde have mig med, som overhovedet for de venlige Ord om mig, som Deres Brev indeholder. Jeg behøver næppe at forsikre, at det ikke er mig ligegyldigt, hvad en Mand af Deres Betydning tænker om mig. At jeg, som De rigtig formoder, aldrig har følt mig tiltrukket af Deres Tidsskrift, skyldes ikke personlige Grunde, og jeg beder Dem være overbevist om, at det i dette Tilfælde kun er Bevidstheden om min Uformuenhed, der hindrer mig i at imødekomme Deres ærefulde Opfordring.

Med Højagtelse

Deres

Henrik Pontoppidan

Trods Pontoppidans modvilje mod Tilskueren var det åbenbart omkr. nytår 1905 lykkedes redaktøren at få tilsagn om en artikel. I denne ville Pontoppidan tage til orde for »forsvarssagen«, om hvilken der havde været uenighed i regeringen Deuntzer (den der kom til ved systemskiftet 1901). Imidlertid gik regeringen af i januar 1905 og afløstes af en regering J. C. Christensen, der havde hægtet militærmodstanderne og den radikale fløj af. Det er i denne situation at Pontoppidan, efter et sygeleje, beder om udsættelse i februar 1905.

Muligvis er det den samme artikel der er tale om i det flg. brev fra november. Et mellemliggende brev forud for sommerens rekreatjonsrejse, en sejltur til Nordnorge, må være gået tabt.

14.^d. Febr. 1905

Frederiksborg

Hr. Dr. phil. V. Vedel!

Jeg tvinges af Sygdom til at bede Dem om at give mig Frist m.H.t. den anmeldte Artikel til »Tilskueren«. Jeg har været Patient i et Par Uger, og det lader til, at jeg ikke så hurtigt skal genvinde min Arbejdsformue. Den sidste Månedes indrepolitiske Begivenheder har måske også nok gjort mig noget mindre lysten efter at optræde offentlig som Forsvarssagens Advokat; måske vil jeg endog nu blive mistænkt for at ville indynde mig hos Magthaverne; men det får være; jeg vil ikke tic, da jeg synes, jeg virkelig har noget at sige om den Ting. Jeg beder Dem, som sagt, blot om at have Tålmodighed med mig en lille Tid.

Deres ærbødige
H. Pontoppidan

En venlig referencé til Pontoppidan i Vedels artikel »Menneskelighed« i Tilskuerens februarnummer 1905 kan have sammenhæng med redaktørens ønske om at stemme digteren til bidragydende sympati. Vedels nære ven og Tilskuermedarbejder Erik Henrichsen havde sat *Lykke-Per* højt, og måske også i forlængelse heraf tager Vedel i sin artikel bogen med ind i rækken af litterære symptomer på åndslivets aktuelle og positivt opfattede trang til at droppe den politiske kamp og journalistiske interesse og i stedet søge ind mod det grundmenneskelige. Samtidig fik Vedel tilbagegivet Pontoppidan den fatale *vederhæftighed*, i det mindste som eftersøgningsobjekt. Det hedder i artiklen (Tilsk. 1905, s. 78): »Hvad er Henr. Pontoppidans »Lykkeper« og hele hans Produktion andet end én Dommedag over det vindige og forlorne, Fantasteri og Sentimentalitet i alle deres Nutidsformer, én Diogenes-Søgen efter vederhæftig Menneskelighed?«

Men efterårets brev fra Pontoppidan til Tilskuer-redaktøren er som sagt atter undvigende.

21.^d. Novb. 1905

Hillerød

Hr. Dr. phil. V. Vedel!

Det vilde ikke være underligt, om De forlængst havde opført mig på Deres sorte Tavle som et Menneske, til hvis Ord og Løfter man ingen Tillid kan have. Og dog er det hverken af Ligeegyldighed eller Dovenskab, at jeg ikke har ladet høre

fra mig. Som De måske endnu crindrer, skrev jeg sidste Gang til Dem, idet jeg stod i Begreb med for Helbredets Skyld at foretage en Rejse. Da jeg kom hjem, havde der ophobet sig en hel Del Arbejde, som straks måtte skaffes til Side, og jeg havde ved selve Rejsen pådraget mig Forpligtelser, med hvis Indfrielse det heller ikke kunde vente. Når jeg nu om kort Tid har fået de sidste Korrekturer fra Hånden, kan jeg endelig for Alvor begynde at tænke på den Artikel til »Tilskueren«, hvorom jeg har talt til Dem. Men før noget ind i det nye År må De dog ikke vente den; jeg tør i hvert Fald ikke love den før for ikke at udsætte mig for igen at komme til at stå tilskamme.

Deres ærbødige
H. Pontoppidan

Tilskueren fik faktisk ikke nogen artikel fra Pontoppidan i Vedels redaktørtid. Hans første bidrag til tidsskriftet efter den ovenstående korrespondance er artiklen »En Balance-Konto« i 1909; den handler om finansloven og danske digteres økonomiske vilkår og indeholder stærke beretninger om Martin Andersens Nexøs ungdom og om Viggo Stuckenbergs som supplikant hos Alberti.

Eftersmæk 1: Pontoppidan om Vedel

I de første måneder af 1898 – altså efter den første Ibsenkontakt med Vedel og måske (trods brev nr. 2) endda delvis efter kendskab til Vedels afhandling – skrev Pontoppidan bd. II af sin nye romanserie, det bind der hedder *Lykke-Per søger Skatten*; det udkom hen i maj måned. Heri læses s. 134 f. om en for resten helt perifer biperson:

»Kandidat Balling var ogsaa en literær Mand, men saakaldet Literaturhistoriker.« Der gives en lang og giftig karakteristik af den høje, flagreslipsbærende og mavesvage lærde, som vil være en ny dr. Nathan; Balling er imidlertid livsfjern, lutter belæstthed, »en af disse graadige Bogorme, der suger sig fast paa Literaturen ligesom Igler og drikker dens varme Blod og dog forbliver lige klamme«; foruden Shakespeare og Goethe (én gang hver) bringes Ibsen (to nævnelser) ind i præsentationen.

Dette er utvivlsomt en karikatur af Vedel, konciperet ud fra Vedels *image* som en mand der uden held forsøgte at slå sig op som Brandes' afløser og ud fra forestillingen om at han repræsenterede den mest idiofiske form for komparatisme. Ingen af delene er sand, men Pontoppidans digter-irritation over kritikeren har jo været ægte nok.

Med Balling-figuren har man ment at Pontoppidan skulle have sigtet på såvel docent Vedel som professor Julius Paludan, begge universitetsansatte (modsat Brandes) og begge af høj og mager legemsbygning, men ikke højremænd begge to. Jeg tror ikke begge har været på kornet, fordi jeg ikke tror Pontoppidan kan have haft nogen kraftig anledning til at interessere sig for Julius Paludan. Men det er rigtigt at han på et senere tidspunkt, i et brev til Georg Brandes den 18. august 1911 (citeret i Elias Bredsdorff: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes* (1964), bd. I, s. 78), slår de to universitetslitterater sammen under ét som »disse skævmundede Flydere«, som han mistænker for at stå bag et forslag om Ernst v.d. Recke som litterær Nobelpriskandidat i stedet for den iflg. Pontoppidan selvskrevne Brandes. Det er igen en forkert placering af Vedel.

Pudsigt nok er den opfattelse af Brandes' uværdige slæng af eftersnakkere og -følgere som Pontoppidan udtaler i det berømte digt til Georg Brandes' 70 års fødselsdag *Den 4de Februar* 1912, ganske sammenfaldende med den kritik som Vedel var med til at fremsætte sammen med Høffding og andre over for Politiken i 1899 og i forskellig sammenhæng gentog som Tilskuerredaktør i flere følgende år. Mere yderliggående forfægtere af denne radikalismens selvkritik og efterhånden radikalismefjendtlighed var i Vedels nærmeste medarbejderkreds ved Tilskueren dels Erik Henriksen, dels og snart meget voldsomt den unge Harald Nielsen. Man véd hvilken sympati den gamle Pontoppidan lånte denne holdning, måske endda disse mænd som modeller, i romanen *Mands Himmerig* (1927). Men Vedel har han personligt afskyet.

Eftersmæk 2: Vedel om Pontoppidan

Da vi altså ikke kender Vedels breve til Pontoppidan, kan vi ikke vide hvorledes han besvarede Pontoppidans afvisning (i brev nr. 2) af Ibsen-reminiscenser i Dr. Levin og Emanuel Hansted. Dog kan han ikke – at dømme efter Pontoppidans brev nr. 3 – have været meget stejl og skarp. Derfor er det des mere bemærkelsesværdigt at han ikke har ændret andet end typografien da Ibsenafhandlingen blev genoptrykt i 1923. Det kan naturligvis være af uopmærksomhed; dette sene Vedel-udvalg, *Firsernes førere*, havde vistnok ligget i et nært forlags syltekrukke i længere tid, og den slags forsinkelser har en tilbøjelighed til at gøre en forfatter mindre frisk i selvkritikken når en korrektur endelig dukker op. Men det kan også være en bevidst fastholdelse; der er faktisk visse norske indicier i de to Pontoppidan-værker, og Vedel havde udpeget nogle af dem i sine tilgrundliggende anmeldelser.

Efter Ibsen-kontroversten 1898 havde Vedel lejlighed til at give en samlet oversigt over og karakteristik af Pontoppidan, oven i købet i to successive versioner. Det er Pontoppidan-artiklen i *Salmonsens Konversationsleksikon*, i bd. XIV (1903) i den første udgave og i bd. XIX (1925) i den anden. Et begyndende grundlag havde han i vennen Niels Møllers glimrende artikel om Pontoppidan i Brickas *Dansk biografisk Leksikon* bd. XIII (pågående hefte: maj 1899).

Navnlig den første af Salmonsens-artiklerne er interessant, idet den i digterkarakteristikken *både* anfører de førbemærkede træk af labilitet, af landlige sjetter og af flydende, men umoderne fortællekunst – og peger på den etiske alvor og problemstillende refleksion; Vedel fremhæver her det træk af selvdom der præger Pontoppidans digtning og minder om – ja! Ibsens berømte vers om kampen med de indre trolde. Vedel er således fair og alsidig, som det bør sig i en oplysningsartikel, men han går – hvad der ikke så sjældent hændte ham – ved synspunkternes mangfoldighed helt hen til grænsen af det selvmodsigende i sin bedømmelse.

Artiklen i 2.-udgaven af leksikonnet 1925 er en bearbejdelse og *updating*, der, bl.a. vel under hensyntagen til vennen Vilh. Andersens beundrende monografi fra 1917, udvider den positive side af karakteristikken. Her er en meget sen indrømmelse af at Pontoppidan dog gav netop det som Vedel i 1890'erne havde efterlyst: »alt, hvad han skriver, er virkelig Menneskefortolkning og alvorlig Livskritik, en Kunst for Livets Skyld i den store Naturalismes Skole«.

En leksikonartikel skulle jo i de gode leksikontider ikke være alt for personlig, men resumere en vis standard-bedømmelse. Man kan derfor ikke ud fra Vedels Salmonsens-bidrag være vis på om han personligt havde skiftet til en så meget højere agtelse af Henrik Pontoppidan end hans vurdering gennem 1890'erne indeholdt.

Skal man tro et brev til en af hans svenske venner – udateret, men efter indre kriterier at dømme fra 1911 – så var dette ikke tilfældet: Vedel beholdt sin distance over for og forholdsvis kolde vurdering af Pontoppidan. En sådan er sjælden; jeg husker den dog fra Vedels efterfølger Paul V. Rubow, og der kan gives grunde for den – også andre end Pontoppidans uforskammede behandling af Vedel i *Lykke-Per*, som Vedel måske ikke helt har kunnet hæve sig over. Han havde ganske vist en gang før prøvet at være genstand for en skønlitterær karikering, endda som hoved- og titelperson, nemlig i Sophus Schandorphs *Vilhelm Vangs Studenteraar* (1894), som han tog overlegent; men den var også mindre vitriolholdig end Pontoppidans servering.

Den omtalte svenske ven var litteraturhistorikeren og digteren Fredrik Vetterlund. Denne havde spurgt Vedel hvad Vedel mente om og evt. havde skrevet om vore to romanforfattere Henrik Pontoppidan og Jakob Knudsen. I sit svar husker Vedel fejl i en detalje – det var ikke *Højsang*, men *Den gamle Adam* han havde anmeldt; men ellers tør man nok kalde kritikerens stilling uforandret. Om de to digtere skriver Vedel til Vetterlund:

Jeg har aldrig skrevet noget samlet om de to Forfattere. Pontoppidans »Forjættede Land«-cyklus anmeldte jeg i »Tilskueren« 1892, 93 og 96, om »Højsang« har jeg ogsaa skrevet i »Tilskueren«, men kan ikke finde det, i Salmonsens Leksikon skrev jeg om P. Af Jakob Knudsen tror jeg kun jeg har anmeldt et efter min Mening ganske mislykket Digt »Varulven« (i Tilskueren Januar 1909). Jeg mener, at der er noget virkelig genialt ved Jak. Knudsen; »Den gamle Præst« og »Sind« sætter jeg mest Pris paa af, hvad jeg har læst af ham; men han er ofte irriterende i sin uklare, pretensiose Filosofering, skønt der er virkelig geniale Glimt i hans Tænkning. Pontoppidan synes jeg er bleven en Del overvurderet i den senere Tid; jeg foretrækker »Det forjættede Land«-cyclen for »Lykke-Per«, som der – synes jeg – er gjort for meget ud af; hans Skrivemaade er ikke sjælden banal og meget gammeldags, men det er en alvorlig, samvittighedsfuldt bevæget og stræbende Natur, omend holdningsløs og i den senere Tid underlig gold.

(Brevet findes på Kungl. Bibl. i Stockholm, og jeg skylder kritikhistorikeren Per Dahl mit kendskab til det.)

Noter

* Selv om Paul la Cour ikke rigtig vil indrømme det i sin store afhandling »Halvtreds Aars Litteratur set gennem Tilskueren« (Tilsk. 1933, s. 461-503, se især s. 479f.), hvor Vedel påskønnes meget, anes det skæve forhold i selve la Cours dokumentation.

Lars Peter Rømhild